

marife

dini araştırmalar dergisi

Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 22 • sayı / issue: 1 • yaz / summer 2022

Mezarcılar Üstüne Nitel Bir Araştırma

A Qualitative Study on Gravediggers

Yunus Bucuka

Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

Assist. Prof., Bingöl University, Faculty of Science and Literature, Social Work Department

Bingöl / Türkiye

ybucuka@bingol.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0003-3001-2646>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1103885

Article Information / Makale Bilgisi

Received / Geliř Tarihi: 15.04.2022

Accepted / Kabul Tarihi: 29.06.2022

Published / Yayın Tarihi: 30.06.2022

Cite as / Atıf: Bucuka, Yunus. "Mezarcılar Üstüne Nitel Bir Araştırma". *Marife* 22/1 (2022): 223-246. <https://doi.org/10.33420/marife.1103885>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Alıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."

e-ISSN: 2630-5550

www.marife.org

Mezarcılar Üstüne Nitel Bir Araştırma

Özet

Teolojiden tıba, felsefeden sosyolojiye birçok disiplinin ilgi alanına giren ölüm, birçok dinde ebedi bir hayata geçiş olarak değerlendirilmektedir. Bu geçiş sürecinde her toplum kendi inançları çerçevesinde çeşitli ritüeller üretmiştir. Toplumlar ölü bedenleri ya mumyalamış, ya yakmış ya da toprağa gömmüştür. Ölüm sonrası süreçte ölen kişinin öte dünya yolculuğunun rahat geçmesi için cenaze törenleri yapılmış, mezarlar inşa edilmiş ve ruhların geri dönüşlerini engellemek için çeşitli sunaklar sunulmuştur. Geleneksel toplumlarda cenaze törenleri yapmak, ölenin yakınları ve aileleri için elzem bir toplumsal görev olarak değerlendirilir. Bu görev sosyal destek niteliğinde karşılıklı gerçekleştirilen bir yardımlaşma ile gerçekleşmekteydi. Ancak günümüz modern toplumlarında cenaze töreni yapmak, bu alanda profesyonelleşmiş şirketlere bırakılmıştır. İnsanlar ölüm sonrası süreç hakkında bilgi sahibi olmadığından, onun karşısında korku, ürperti, teslimiyet, kurtuluş düşüncesi, anlam arayışı gibi duygular yaşamaktadır. Bununla beraber ölüm olgusu çerçevesinde, vasiyet etmek, ölüyü yıkamak ya da ona makyaj yapmak, ölüyle vedalaşmak, ölenin yakınlarına taziyede bulunmak, ölümün ardından yas tutmak gibi birçok faaliyet bulunmaktadır.

Ölüm kendine özgü mekânlar üretmiştir. Bu mekânların zamana, topluma ve kültüre göre şekil aldığı muhakkaktır. Dolayısıyla mezarlıkların, toplumların sosyal ve kültürel dinamiklerin özel bir görünümü olduğu bilinmektedir. Bu mekânlar aynı zamanda ölüme yönelik tutumları yansıtır ve dolaylı olarak sosyal yapı ve onun organizasyonu hakkında bilgiler taşır. Başka bir açıdan birer kültürel peyzaj niteliği taşıyan bu mekânlar, sosyal bir düzen inşa etmek için de kullanılmışlardır. Bununla beraber mezarlıkların toplumun bir aynası olarak değerlendirilmesi, insanları daha dikkatli ve bilinçli bir biçimde hayatları sürdürmelerine etki etmektedir.

Ölüm, bilhassa tıp ve dinin yöneldiği bir konudur. Günümüzde ölümle ilgili birçok meslek bulunmaktadır. Doktorlar, yoğun bakım çalışanları, gassallar, imamlar, avukatlar ve belediyeler ölümle alakalı hizmetler sunmaktadırlar. Belediyeler ölüme dair faaliyetleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu faaliyetlerden biri de definidir. Mezarlıklarda defin işlerini yürüten mezarcılar aynı zamanda, defin için mezarı hazırlar, ölü bedenleri yakınları ile beraber mezara indirir, gerekli yönde bedeni ve başı konumlandırır, taş ya da tahta gibi unsurlarla topraktan korumak için örter, mezarın kapatılması için toprak atar, baş ve ayak taşlarını koyar ve mezarın çevresini temizleme işlerini yapar.

Çalışmada, mezarcıların mesleklerini nasıl anladıklarını, insanların işlerini nasıl nitelendirdikleri, yaptıkları işlerin aile ve sosyal hayatlarını nasıl etkilediğini tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışma nitel araştırma desenlerinden olgubilim (phenomenology) deseni çerçevesinde yürütülmüştür. Çalışma grubunu Bingöl, Elazığ ve Malatya illerinde mezarlıklar müdürlüğü bünyesinde görevli olarak çalışan on altı mezarcı/defin işçisi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Bu süreç sonucunda tasnif edilen veriler, defin, drama(turjik)tik bir gösteridir, mezarcılık; yemekte konuşulmak istenmeyen bir iştir, damga yapılan işte içkindir, bir uyum mekanizması olarak duyarsızlaşma, rol mesafesi: mezarlıkta kalan iş/eve götürülmeyen iş ve manevi/kutsal iş olarak altı tema altında toplanmıştır.

Çalışma sonucunda, mezarcılık mesleğinin toplum nezdinde yeterli saygınlık düzeyinde algılanmadığı, mezarcıların yaptıkları işlerden dolayı damgalandıkları, zamanla işlerine karşı duyarsızlaştıkları, gündelik hayatlarına devam etmeleri için mesleki rolleriyle aralarına mesafe koydukları ve çeşitli zorluklarla baş etme mekanizmaları geliştirdikleri tespit edilmiştir. Mezarcılar hakkında ulusal alanda bilimsel müstakil bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu nedenle mezarcıların ruhsal, sosyal, mesleki, vb. konularda araştırmaların yapılması gerekmektedir. Bu alanda literatürün oluşması için lisansüstü çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Mezarcı, Defin, Zor/Kirli İş, Damgalama, Duyarsızlaşma, Manevi/Kutsal iş.

A Qualitative Study on Gravediggers

Summary

Death, which is an interest of many disciplines such as theology, philosophy, medicine and sociology, is considered as a transition to eternal life in many religions. In this transition period, each society has produced various rituals within the framework of their own beliefs. Societies have either mummified, burned, or buried dead bodies. Funeral ceremonies were held, and tombs were built for the deceased to

have a comfortable journey to the next world and various altars were presented to prevent the return of the souls. In traditional societies, performing funeral ceremonies is considered a social duty necessary for the relatives and families of the deceased. This task was performed through mutual assistance in the form of social support. However, in today's modern societies, making funerals is left to professional companies. Since people do not know the post-mortem process, they experience feelings such as fear, shudder, surrender, the idea of salvation, and the search for meaning. However, within the framework of death, there are many activities such as making a will, washing the dead or putting on make-up, saying goodbye to the dead, condolences to the relatives of the deceased, and mourning after death.

Death has produced unique spaces. These places are certainly shaped according to time, society, and culture. Therefore, it is known that cemeteries are a particular view of the social and cultural dynamics of communities. These spaces also reflect attitudes towards death and indirectly convey information about the social structure and its organization. From another point of view, these spaces, as cultural landscapes, were also used to build a social order. However, the evaluation of cemeteries as a mirror of society affects people to lead their lives more carefully and consciously.

Death especially is a subject of medicine and religion. Today, there are many professions related to death. Doctors, intensive care workers, ghasals (dead washers), imams, lawyers, undertakers, and municipalities also provide death-related services. Municipalities include activities related to death. One of these activities is burial. In cemeteries, burials are carried out by gravediggers. For this purpose, in the cemetery, those who prepare the grave for burial do their job such as taking the dead bodies to the grave with their relatives, positioning the body and head in the necessary direction, and covering it with elements such as stone or wood to protect it from the soil, throwing soil to close the grave, putting the stones, and cleaning the surrounding of the grave.

In this study, we tried to determine how the gravediggers make sense of their work, how people describe their work, and how their work affects their family and social lives. The study was carried out within the framework of the phenomenology pattern, which is one of the qualitative research designs. The study group consists of sixteen gravediggers/burial workers working under The Cemeteries Directorate in the Provinces of Bingöl, Elazığ, and Malatya. A semi-structured interview form was used as a data collection tool. The obtained data were analyzed by descriptive analysis technique. The themes classified as a result of this process are as follows: The burial is a dramatic/dramaturgic show, the graveyard is an undesirable business to talk about at diner, the stamp is immanent in the work done, desensitization as an adaptation mechanism, role distance: work left in the cemetery/ work not taken home, spiritual/sacred work.

As a result of the study, we determined that the profession of burial is not perceived at a sufficient level of respect in the eyes of society, that the gravediggers are stigmatized because of the work they do, and they become insensitive to their work over time, they distance themselves from their professional roles in order to continue their daily lives, and they take into account the spiritual dimensions of their work in coping with various difficulties. No independent scientific study could be found in the national area about gravediggers. For this reason, it is necessary to conduct research on the spiritual, social, and professional issues of gravediggers. Postgraduate studies are needed for the formation of the literature in this field.

Keywords: Sociology of Religion, Gravedigger, Burial, Hard/Dirty Work, Stigma, Depersonalization, Spiritual/Sacred Work.

Giriş

Mezarlıklar ölüm sonrası süreçte defin işlerini yerine getirmektedirler. Ölüm, bazı dinlerde ebedi hayata geçiş olarak kabul edilmektedir. Elbette bu geçiş Bahar (2013: 267)'in belirttiği gibi, farklı inanç sistemleri bakımından değişik şekillerde kabul edilmiştir. Genel olarak, sürdürülen yaşamın ölümle sona erdiğine, ancak başka bir dünyada sonsuz bir hayatın başladığına inanılmıştır. Bu inanışlardan ötürü ölüm törenleri ölüyü öteki dünyaya hazırlama ritüellerine dönüşmüştür. Ancak, ölümlerin öteki dünyadaki serüveni konusunda farklı inançlar ortaya çıkmıştır. Bazı toplumlar ölümleri muhafaza etmek için mumyalanmış, bazıları yakmış, bazıları da ölümleri doğrudan toprağa gömmüşlerdir. Bununla beraber Başok-Diş (2018: 378-

379) ölüm ile ilgili çeşitli faaliyetler, mekânlar ve meslekler olduğunu dile getirmektedir. Ölüm olgusu çerçevesinde vasiyet etmek, ölüyü yıkamak ve ona makyaj yapmak, ölüyle vedalaşmak, ölüyü gömmek ya da yakmak gibi faaliyetler bulunmaktadır. Hastaneler, gasilhaneler, krematoryumlar (cesetlerin yakıldığı yer), mezarlıklar ölümle ilgi önemli mekânlardır. Korku, ürperti, inkâr, teslimiyet, ümit ve kurtuluş düşüncesi, anlam arayışı gibi duygular ise ölümün ürettiği temel duygular arasındadır.

İnsan yaşamında ölüm oldukça önemli bir yer tutar. Hatta De Coulanges (2001: 17)'a göre ölümlere tapma, en eski din olarak kabul edilebilir. İnsanlar Indra ya da Zeus hakkında herhangi bir fikre sahip olmadan önce, ölümlerden korktular, onlara dua edip taptılar. Onlar için ölüm ilk gizemli ve insanın düşüncelerini görünenden görünmeyene, geçici olandan ebediyete, insani olandan ilahi olana yükseltti. Duman (2021: 85-86)'a göre, insanı bir "homo religious" haline getiren, aklını sarsan, iradesini sınırlandıran, yaşamı korkutucu bir gizeme dönüştürerek, gerçekliği yeniden tanımlamasına neden olan ölüm düşüncesidir.

Defin bazı dinlerde önemli bir ritüeldir. Hristiyanlıkta ölünün defnedilmesi veya yakılması, ölen kişinin vasiyetine veya mirasçılarının tercihleriyle yapılmaktadır. Dinsel açıdan ölünün defnedilmesi veya yakılması hususunda kesin bir kural bulunmamaktadır (Kızılabdullah, 2019: 128). Müslüman toplumlarda defin, ölüm sonrası hayata geçiş töreni olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda ölüm sonrası birçok faaliyet bulunmaktadır. Bunlar cesedin yıkanması, kefenlenmesi, cenaze namazının kılınması, mezara defnedilmesi, telkinde bulunulması, taziyelerin düzenlenmesi gibi geleneksel ve dini faaliyetlerdir. Ebedi hayata geçişin ilk basamağı olan kabir hayatının başlangıcında ise "telkin" töreni yapılır. Ölü belirlenmiş kurallara göre defnedildikten sonra, imam tarafından, İslam'ın temel kuralları ölüye hatırlatılır. Bu faaliyetlerin tümü, öte dünya hayatına geçişi ifade eder (Ünal, 1998: 166).

Mezarcılar ölüm gerçekleştiğinde mezarlıklarda çeşitli hazırlıklara başlarlar. Zira ölü bedeninin defnedilmesi gerekir. Sağır ve Aktaş (2020: 277) Batıdaki ve Türkiye'deki ölüm sonra süreci hakkında şunları belirtmektedirler. Batıda kurumsallaşan cenaze hizmetleri, özel profesyonel şirketler aracılığıyla endüstriyel bir nitelik kazanmıştır. Türkiye'de ise bu hizmetler belediyeler vasıtasıyla sosyal hizmet kapsamında sunulmaktadır. Sağır ve Aktaş, Türkiye'de henüz ölüm sonrası işlerin yürütülmesine ilişkin profesyonelleşmiş bir şirketleşme söz konusu olmadığından, ölüm endüstrisi yerine ilgili hizmetleri "ölü bedenlerin yönetimi" olarak kavramsallaştırmanın daha uygun olduğunu dile getirmektedirler. Onlara göre, ölü bedenlerin yönetimi kavramı, ölüm sonrası işlerin salt ekonomik bir tüketim alanı olarak değil, din ve kültür temelli faaliyetler olarak algılanması bakımından önem taşır. Mezarcılar da bu ölü bedenlerin yönetimi sürecinin defin aşamasında ölüyü uğurlama, top-rağa verme gibi mühim olarak değerlendirilen işleri yerine getirmektedirler.

Modern hayat mezarcıların çalışma mekânlarını ve işlevlerini yeniden şekillendirmiştir. Modern öncesi toplumlarda cenaze törenleri düzenlemek sosyal bir görev ve sorumluluktur. Ancak modern toplumlarda cenaze töreni düzenlemek, profesyonellerin müdahalesini gerektiren bir süreç haline gelmiştir. Dolayısıyla, toplumdan gelen destek artık mümkün olmadığı için, cenaze hizmetleri satın

alınmaktadır (Shimane, 2018: 6). Cenaze törenleri toplulukları birleştirdiği ortak zeminden yoksun kalmaktadır. Profesyoneller, ticari cenaze törenlerini hazırlar, düzenler ve yürütür, ölümlerin yakınlarına yalnızca ödemesi gereken ücretler kalır (Suzuki, 2000: 4).

Büyük kentlerde ve metropollerde ölümle ilgili inanç, değer ve algılamalar farklılaşmıştır. Ölüme ilişkin dinsel ve kültürel ritüellerin yerini basit, sade ve tek-düze toplumsal törenler almıştır. Cenaze hizmetleri yanında mezar ve dua hizmetleri, gazetelerdeki ölüm ilanları, mezarlıkların standartlaşması gibi göstergeler, ölüm olgusunun kültürel görünümüne zarar vermekte ve ölüm imgesini dahi toplum dışına itmektedir (Sağır, 2012: 906; Sağır, 2017). Bedenleri, mekânları ve kültürleri tektipleştiren modernite, ölme biçimleri üzerinden ölümün kendisine müdahale etmektedir. Öyle ki, ölmekte olan kişinin sıkıntılarını azaltmak için toplu olarak çeşitli törenler gerçekleştiren pastoral ve maneviyat-eksensiz toplumlar, artık son anlarında sevdiklerini çağın din adamları olan doktorlara ve çağdaş mabetler olan hastanelere bırakmaktadırlar (Demir, 2017: 200).

Mezarcıların çalışma alanı olan mezarlıklar defin geleneğiyle oluşmuşlardır. Kur'an'ı Kerim defin geleneğini başlatan kişinin Hz. Âdem'in oğlu Kâbil olduğunu belirtir. Ölülerini gömmek için özel bir mekân tesis etmek daha çok yerleşik toplumlarda rastlanmaktadır. Arkeoloji terminolojisinde "nekropolis" (ölüler şehri) adı verilen mezarlıklar kültüre, coğrafyaya göre şekillenmişlerdir (Bozkurt, 2022). Mezarlık sosyal ve kültürel dinamiklerin özel bir görünümüdür. Ölüme yönelik tutumları yansıtır ve dolaylı olarak toplumsal yapı hakkında bilgiler verir. Kültürel peyzajlar olarak "ölülerin mekânı", bir sosyal düzen inşa etmek ve sınırları tanımlamak için de kullanılabilir. Öte yandan, mezarlığın toplumun bir aynası olarak algılanması, insanları bilinçli bir biçimde hayatı geçirmeye yöneltmektedir (Gusman ve Vargas, 2011: 25). Mezarlıklar, yaşayan toplumunun geçici görüntüsüdür. Çünkü ölümler değişim anını yaşamıştır ve onların mezarları şehirlerinin kalıcılığının görünür işaretleridir (Aries 1976).

Mezarcılık tanımlanmış bir iş olarak bazı belgelerde mevcuttur. Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) mesleki tanıma göre mezar kazma işçisi, "toplumun dini inanç ve göreneklerine uygun olarak belirli standartlarda mezar kazma işini yapan" kişidir. Mezarcı; "kazı için gerekli malzemeyi temin etmek, mezar kazmak, mezar içerisindeki toprakları temizlemek, cenazenin defnedilmesinden sonra mezarı toprakla doldurmak, mezarın baş tarafına mezar bilgilerini içerir tabelayı takmak", vb. görevleri yerine getirir (www.calismaportali.com). Batıda da benzer bir şekilde; elle mezar kazma ve mezarların geri doldurulması, cenaze kaldırımlarının gelmesi için mezarların ve çevresinin hazırlanması, mezarlık alanının genel bakımı gibi görevleri yerine getirmektedirler (www.newport.gov.uk). Ancak bu işlerin yanı sıra önemli bir ayrım mevcuttur. Yukarıda belirtildiği gibi Batıda cenaze hizmetleri profesyonel şirketler vasıtasıyla yürütülmektedir. Bu süreçte mezar kazıcı ölü ile herhangi bir temasta bulunmamaktadır. Tabutlar doğrudan mezara konulmaktadır. Ancak Türkiye'de mezarcılar kefenlenmiş ölü bedenleri uygun bir doğrultu ve pozisyonda mezara yerleştirirken onlara dokunmaktadırlar.

Mezarlıkta, mezarı hazırlayan, ölümleri yakınları ile beraber mezara indiren,

taş ya da tahta gibi unsurlarla topraktan korumak için örten, mezarın kapatılması için toprak atan, baş ve ayak taşlarını koyan ve mezarın çevresini temizleyen görevliye, mezarıcı, mezar kazıcı, definci, defin görevlisi gibi isimler verilmektedir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde zikredilen mezar ve defin işlerini gerçekleştiren kişiler için mezarıcı ve yürüttükleri işler için de mezarlılık teriminin kullanılması uygun bulunmuştur. Zira İŞKUR meslek kod listesinde (www.esube.iskur.gov.tr) mezar kazma işçisi olarak tasnif edilen, kimi zaman mezar kazmak zorunda kalan, mezar içindeki gerekli düzenlemeleri yapan, aynı zamanda defin yapan kişi için defin görevlisi ya da mezar kazıcı demek yeterli olmayacaktır. Bu terimler, herhangi bir tanımlama değil, çalışmanın terminolojik bütünlüğünün sağlanması açısından tercih edilmiştir.

Mezarlıklar ile ilgili uluslararası literatürde, bilhassa cenaze evlerinin çok kültürlü yapı ile ilişkileri, yaş ve sosyal destek işlevleri hakkında (Laderman, 2003; Van der Pijl, 2017; Hightower vd., 2006; Lensing, 2001; Forsyth, 2006;), mezar kazıcılar ve cenaze levazımatçıların anı ve yaşantıları, mesleki nitelikleri, ekonomik gelirleri, sağlık koşulları, damgalanmaları gibi konularda çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Nadle, 2010; Petrillo, 1990; Buda, 2019; Pinheiro vd., 2012; Saunders, 1995; Batista ve Codo, 2017). Ulusal boyutta, çalışmanın anahtar kavramlarının, Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi, Dergipark ve Google Akademik gibi bilimsel yayın sitelerinde yapılan taramalarında, büyük bir kısmı tarih, etnografi, halkbilim ve arkeoloji disiplinleri kapsamında; defin şekilleri, pratikleri, yöntemleri, ritüelleri ve defin sonrası uygulamalar ile mezar taşları mezar tipleri gibi başlıklarda bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Mezarıcı ve definci kavramlarının taratılması sonucunda söz konusu sitelerde herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu doğrultuda sosyoloji özelde din sosyolojisi alanlarında mezarlıklar ile ilgili müstakil bir bilimsel çalışmaya erişilememiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın, olguyu spesifik bağlamda inceleyen bir araştırma olması bakımından önem taşıdığı dile getirilebilir.

Ölümü inceleyen bilim dalı olan tanatoloji alanında yapılan sayısız araştırmaya rağmen, mezarlıklar hakkında çok az şey yapılmıştır. Onlar hakkında bilinenler mitlere, hurafelere ve önyargılara dayanmaktadır. Mezarlıkların ölülerin bekçisi olduğuna ilişkin mitler sayısızdır. Mezarlıklar, başkaları tarafından zor, kötü ve gizemli olarak algılanan bir ortamda çalışır. Ölümün somut yönleri olan tabutlar, mezarlar arasında işini yapar ve sonuç olarak tüm bunlarla değerlendirilir (Petrillo, 1990: 139-140).

Çalışmanın amacı, olgubilim yaklaşımı bağlamında, mezarlıkların yaptıkları işleri nasıl anlamlandırdıklarını, yaptıkları işin insanlar tarafından nasıl değerlendirildiğini ve bu işlerin onların aile ve sosyal hayatlarını nasıl etkilediğini tespit etmeye çalışmaktır.

Çalışma mezarlıkların toplumsal görünümünü ve mesleki kimlik oluşturmalarının toplumsal sürecini betimlemektedir. Ölümün toplumsal karşılığının güçlü olması bağlamında, mezarlıkların bu süreçte üstlendikleri işlevlerin anlamlandırılma çabasını da taşımaktadır. Çalışma aynı zamanda mezarlıkların nasıl bir ortamda ve hangi koşullarda çalıştıklarına da dikkat çekmektedir. Söz konusu hususlar toplumsal bağlamı içinde mezarlıkların gözlem, deneyim ve algıları doğrultusunda nitel

araştırma deseniyle belirlenmeye çalışılmaktadır.

Mezarcıların yaptıkları defin seremonik bir atmosferde gerçekleşmektedir. Mezar başında formel, enformel bazı işlerden sorumlu imam, mezarıcı gibi kişiler bulunmaktadır. Bu ortamda bilhassa mezarıcı merkez bir rol üstlenmektedir. Ölüyü son yolculuğuna uğurlarken, ölüyü mezara yerleştirirken, mezarı kapatırken üstlendiği işler mezar başında bulunan insanlar tarafından özenle takip edilmektedir. Bu yapılan işler dikkat gerektiren hassas niteliktedir. Bu bağlamda çalışmada Erving Goffman'ın dramaturjik yaklaşımı bu süreci anlamlandırmak için başvurulan önemli bir temeldir. Zira bu yaklaşımda kullanılan kilit kavramlar (aktör, performans, gözlemci, vitrin, sahne önü ve arkası gibi) mezarcıların yaptıkları işleri betimleme için uygun niteliktedir. Bununla beraber mezarcıların bazı noktalarda damgalandıkları düşünülmektedir. Damgaya dair literatür Goffman'ın damga teorisi çerçevesinde şekillenmektedir. Mezarcıların damgalanmalarının önemli bir boyutunun yaptıkları işlerle alakalı olduğu, mezarcılığın zor ve kirli bir iş olduğu (Ashforth ve Kreiner, 1999) da literatürde bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışmada damganın bu boyutuna ilişkin değerlendirmeler de yapılmaktadır. Ayrıca mezarcılar fiziksel ve duygusal birçok zorluklarla baş etmek için çeşitli yollara başvurmaktadır. Bunlardan biri de Goffman'ın "rol mesafesi" olarak tanımladığı, mezarcıların mezarlıkta yaptıkları işleri aile ve sosyal ilişkilerine yansıtmasını içeren bir mekanizmadır. Bununla mezarcılar üstlendikleri mesleki rollere dair anlam ve yaşantıları geride bırakarak benliklerini ve ailelerini korumaktadırlar.

1. Araştırmanın Yöntemi

1.1. Araştırmanın Modeli

Çalışma nitel bir araştırmadır. Araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni çerçevesinde yapılandırılmıştır. Olgubilim deseninde, kişisel yaşantı ve deneyimler ön plandadır. Bu araştırmalar derinde olanı, saklı ama potansiyel taşıyan verilerin elde edilmesine yöneliktir. Kişilerin içinde bulunduğu konum gereği karşılaştığı durum ve olguları nasıl anlamlandırdıkları dikkate alınır. Dolayısıyla öznenin dünyayı, yaşamını, işini vb. nasıl değerlendirdiği önemlidir. Araştırmacılar bu anlam dünyasını analiz etmektedir. Bu durum da derinlemesine görüşmelerin kullanılmasını gerekli kılar (Creswell, 2003; Patton, 2014). Bu doğrultuda erişilen veri ve sonuçların, özne ya da çalışma grubu ile sınırlı olduğu düşünüldüğünde, genelleştirilmesi söz konusu olamaz.

1.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu Bingöl Belediyesi, Elazığ Belediyesi ve Malatya Büyükşehir Belediyelerine bağlı mezarlıklar müdürlüğü bünyesinde görevli olarak çalışan on altı (16) mezarıcı oluşturmaktadır.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Bazı Demografik Bilgiler

Sıra No	Yaş	Eğitim Düzeyi	Hizmet Yılı	Defin İşinde Çalışma Yılı
K1	49	Lise	22	22
K2	43	İlkokul	6	6
K3	44	Lise	2	2
K4	36	Ortaokul	2	2
K5	53	Ortaokul	24	2
K6	42	Lise	20	3
K7	48	İlkokul	2	2
K8	37	Lise	2	2
K9	53	İlkokul	25	15
K10	46	İlkokul	2	2
K11	45	Ortaokul	18	10
K12	52	Yüksekokul	25	6
K13	51	İlkokul	25	12
K14	38	İlkokul	2	2
K15	46	Lise	24	24
K16	41	Ortaokul	11	11

Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında; altı (6) ilkokul, dört (4) ortaokul, beş (5) lise mezunu ve bir (1) katılımcı da yüksekokul mezunudur. Yaş durumu dikkate alındığında en genci 36 en ileri yaşı olan ise 53 yaşındadır. Katılımcıların yaş aralığı 35-55 arasında olduğu görülmektedir. Biri dışında tümü evli ve çocuk sahibidir. Katılımcılardan sekizi defin işinden önce belediyelerin başka hizmet alanlarında çalışmışlardır. Diğerleri ise daha önce işçi, fabrikada ustabaşı, mermerci, çevre düzenlemeci, boyacılık, berber ve çay ocağı işletmeciliği işlerinde bulunmuşlardır. Katılımcıların yarısı görevlerinin ilk üç yılında bulunmaktadırlar. İki kişi altı yıl, diğerleri ise on yılı aşkın süredir defin işlerini yapmaktadırlar. Sekiz katılımcı yirmi yılı aşkın süredir iş hayatında bulunmaktadır.

1.3. Veri Toplama Süreci ve Analizi

Araştırmada, Bingöl Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 29.11.2021 tarih ve E.38286 sayılı yazı ile uygun bulunan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmeler için sorumlu amirlere ulaşılarak randevular alınmıştır. Görüşmeler 2021 yılı Aralık, 2022 yılı Ocak ve Şubat ayları içerisinde, mesai saatlerinde mezarlıklarda katılımcıların dinlendiği mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin tümü yüz yüze yapılmıştır. Görüşmede demografik unsurları, mesleğe başlama, sosyal ilişkiler, yaşam şartları, çalışmanın fiziksel ve duygusal koşulları, sağlık durumu, işleri hakkındaki düşünceleri, insanların işleriyle

ilgili değerlendirmeleri gibi birçok başlığa yer verilmiştir. Görüşmeye başlamadan görüşmelerin kayıt edilmesi için izin alınmıştır. Yapılan kayıtların tamamı deşifre edilmiştir. Metin içine alınan doğrudan alıntıların kime ait olduğu belirtmek amacıyla (K1, 12) şeklinde kodlanmıştır. K1 katılımcıyı, 12 ise katılımcının defin işleminde çalıştığı süreyi ifade etmektedir. Ulaşılan veriler betimsel analiz tekniği ile değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

2. Bulgular

Verilerin betimsel analizi sonucunda, literatürden de yararlanarak altı tema oluşturulmuştur. Temalar; E. Goffman'ın dramaturjik yaklaşımı ve damga teorisi bağlamında değerlendirilecek olan; "*defin, drama(turjik)tik bir gösteridir*", "*damga yapılan işte içkindir*", "*rol mesafesi: mezarlıkta kalan iş/eve götürülmeyen iş*" temaları ile "*mezarcılık; yemekte konuşulmak istenmeyen bir iştir*", "*bir uyum mekanizması olarak duyarsızlaşma*" ve "*manevi/kutsal iş*" olarak isimlendirilmiştir.

2.1. Defin, Drama(turjik)tik Bir Gösteridir

E. Goffman, dramaturjiyi, sosyal etkileşimleri bir tiyatrodaki gerçekleştirilen performanslar gibi analiz etme yaklaşımı olarak tanımlar. İnsanlar, günlük hayatlarını tıpkı sahnelerdeki gibi yaşarlar. Bu sahne, aynı zamanda benliklerin sunulduğu sembolik bir alandır. Dolayısıyla günlük yaşamın sürekliliğinde birçok değişkeni dramaturjik ilkeler çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Gündelik hayatı, özgün bir terminolojiyle (aktör, performans, sahne, vitrin, seyirciler gibi) insanların günlük faaliyetlerinde, birey ve diğerleri arasında etkileşimli bir zeminde, aktörlerin performanslarını izleyicilere sunmaları bir oyun/tiyatro gibi yorumlanmasını ortaya çıkarmıştır (Goffman, 2014a: 33-35).

Goffman'ın dramaturjik yaklaşımı çerçevesinde defin süreci de yorumlanabilir. Bu çerçevede aktörün (mezarcı), gözlemcilerin (defne katılan kişilerin) nezaretinde yaptığı tüm faaliyetler onun performansını (ölünün defin edilmesi) dile getirir. Rutinin/rolün gerçekleştirilme sürecinde, iş birliği içinde olduğu kişiler performans takımını oluşturur. Performansın gözlemcilerle sunulduğu alan ise vitrindir (defin alanı). Performansın sergilendiği alan, sahne önü (mezar) ve performansın tamamlanması için gerçekleştirilen defne hazırlık aşaması, sahne arkası olarak kavramsallaştırılabilir.

Definde tüm faaliyetler mezarcı etrafında şekillenmektedir, vitrinde olan mezarcıdır. Kendisinden beklenen performansın uygun rutinler ortaya koymak durumundadır. Mezarcıların belirli periyotlar içerisinde performanslarını sergilemeleri rutin bir süreci ifade etmektedir. Öncelikle faaliyetlerin sergilenmesi için dekor, fiziksel planlama, arka plan ve araç-gereçlerden müteşekkil set bulunmaktadır. Rutinin sergilendiği sahne mezardır. Bu sahnede aktörün performansı için kullanılacak materyaller, rutinin gerçekleştirilmesi için eksiksiz olmalıdır:

"Önceden, mezarlarımızı hazırlıyoruz. Kepçe (iş makinası) ile mezar eşilir. Mezara indirirken ölünün yakınlarını ayakucuna veriyoruz, indirip bağlarını çözüyor. Kefenin baş, ayak ve orta kuşaklarını çözdükten sonra sağ kolu üstüne döndürüp yumuşak sırt toprağımız var, onu sırtına veriyoruz. Cenaze sağa tarafa yatırılır, yüzü

kibleye gelecek şekilde, başının altına da biraz toprak veriyoruz ve cenaze defnedilir.” (K4, K15, K1, K11).

Goffman (2014: 84), rutinin sergilenmesinde, iş birliği içinde olan bir grup olduğunu söyler. Bu grup, ilgili terminolojide performans takımı olarak kavramsallaştırılmaktadır. Takım üyeleri, eşgüdüm içinde rutinin gereklerini paylaşmak zorundadırlar. Performans takımında sahnede olan aktörlerin yanında, seyirciler/define katılan yakınlar ve diğer insanlar da takımın üyesi durumundadır. Onlar da rutini tamamlamak için hazır bulunmaktadırlar.

“Cenaze gelir, yakınları ile beraber alıp indiririz. Saclarımızı koyarız sonra toprak atılır, herkes birer kürek atar, isteyen olursa devam eder, yoksa biz toprak atarız. Toprak atmaya cemaat önce başlıyor, biz başlayamayız cenaze sahiplerinin önce başlaması lazım, bu bir usuldür.” (K15, 24).

Defin töreninde mezarlıklar ve define iştirak edenler aktör ve seyirciler yanında imam/yönetmen de rutinin önemli bir unsurudur. İmam doğrudan defin törenini yönlendirmektedir. Dolayısıyla herhangi bir aksaklığın oluşmaması için rutinin uygun seyrini yönetmektedir. Bununla beraber onun da bir aktör olduğu rutinin sonunda anlaşılmaktadır:

“Mezar taşlarını en son olarak ayak ve başucuna koyuyoruz toprağı düzenledikten sonra geri çekiliyoruz. Artık imam mezar üstünde telkin okumaya başlıyor. Telkin bittikten sonra imam cemaate 'cenaze sahipleri sizin taziyelerinizi kabul edecek', sonra yolun kenarına cenaze sahipleri dizilir, yakınlar, komşular, arkadaşlar taziyelerini verirler. İmam taziye yerini, mevlidin zamanını söyler ve herkes dağılır.” (K1, 22).

Ayrıca, arka bölgede çeşitli roller üstlenen takım üyeleri de vardır. Bu süreçte cenaze aracı şoförü, morg görevlisi, gassal gibi arka planda aktörün rutini sahnelemesi için ön hazırlık yapan performans takımı bulunur. Ölü beden yönetimi dikkate alındığında bunun bir süreç yönetimi olduğu ve birçok işin de bu süreçte birbirini takip ederek gerçekleştirildiği bilinmektedir. Uzun yıllar söz konusu yönetim sürecinde görev yapmakta olan K15 bu süreci şöyle ifade etmektedir:

“Bizi telefonla arıyorlar, cenazemiz var. Evde öldüyse önce 112 gidiyor. Doktor bakıyor, ölüm raporu veriyor. Ölüm raporu verildikten sonra cenazeyi alırız. Doktor raporu olmadan cenazeyi yıkamaya almıyoruz. Şoförümüz gider alır. Kimsesi yoksa biz iki kişi görevlendiririz. Görev kâğıdı yazılır, cenaze alınıp gelinir. Burada morglarımız var morga bırakılır, morg numarası verilir. Cenaze gasilhanede yıkanır ve kefenlenir. Ertesi gün defnedilecekse cenaze sahibi 'şu saatte defnedeceğim' der bize. Biz de o saati o adama yazarız. Yazılan saatten bir saat önce gelir, cenazesinin işlemlerini yapar. En son tapu veriyoruz, mezar yeri tapusu” (K15, 24).

Mezarlık ile ilgili söylenmiş çoğu sözde birçok sözde, korku ve hüznün bulunmaktadırlar. Mezarlıkların bir mekân olarak insanları kendinden uzaklaştırdığı kabul edilebilir. Herkesin az çok bildiği bu mekânlar, bazı insanlar için bir çalışma alanıdır. Meslek hayatlarının tümünü burada geçirmek zorunda olan mezarlıklar için, gömülenler ve mezarlığa gelip giden insanlar sürekli bir döngüyü ifade etmektedir. Dolayısıyla bu süreçte iç acıtan, onları duygulandıran birçok vaka ile karşılaşmışlardır. Bu, onların tahammül gücünü sınavacak nitelikte değerlendirilmektedir.

Katılımcıların çoğu, başlarından geçen hüznü verici birçok olay olduğunu dile getirmişlerdir. Birkaç örnek durumu açıklamak için verilebilir:

“Bir çocuk vardı. Annesini defnediyorduk, annesini soruyordu. Define şahit olmasına rağmen annem ne zaman geri gelecek diyerek ağlıyordu.” (K1, 22).

“(…) annedir, çocuğunu gömerken 'atmayın toprak üstüne' diyor. 'Siz neden benim kızımı buraya koydunuz, burada üşür, soğuktur, siz gideceksiniz, burada yalnız kalacak’” (K2, 6).

“Bir cenazeye hiç unutmam. Bir hanım bırakmıyordu, 'atmayın, toprağı benim babamın üstüne' diye hem de küreği milletin elinden alıyordu. Bunlar ağır şeyler etkileniyoruz sonuçta insanız o kadar gözyaşına bağırırmaya biz de duygulanıyoruz” (K15, 24).

Mezarcıların üstlendikleri rolleri yerine getirirken kendilerini izleyen kişiler üstünde etkili izlenimler bırakması, toplumsal hayatın gereğidir. Faaliyetler sürdürülürken rutinlerin sahnelenmesinin, rutinin izleyiciler üstünde beklenen etkiyi oluşturması hususunda performansın muhatabı olan toplumun istek ve beklentilerine uygun olması icap eder. Ölü yakınlarının aktörlerden temel isteği uygun bir defin yapılmasıdır. İzleyiciler, rutini beğendiklerini dua ve şükranlarını sunarak memnuniyetsizliklerini de müdahale ederek, performansı yönlendirerek dile getirmektedirler (Goffman, 2014). Aktörün performansı, genel olarak toplumun dinsel değerlerini, kültürel unsurlarını temele aldığından önem taşımaktadır:

“Kendini bilgili zanneden insanlar defin işlerine karışıyolar, çalışan arkadaşlarımızı da beğenmezler bilmedikleri halde burnunu sokuyor. Tabi cenaze sahipleri bize minnettar kalıyorlar, yaptığımız hizmetlerden dolayı. Adamlar hem belediyeye hem bize teşekkür ediyorlar, dua ediyorlar. Hocam onlar bize bir tebessüm bile etse, bir güler yüz bile gösterse, bizim o yorgunluğumuz gider. Bazı insanlar vardır öyle kibirli kendini bilmez onları da kaale almıyoruz.” (K9, 15).

2.2. Mezarcılık Yemekte Konuşulmak İstenmeyen Bir İştir

Ölümlle ilgili işler, bilhassa duygusal olarak yıpratıcı niteliktedir. Mezarcılar gibi, doktorlar, acil servis çalışanları, bakım personeli, savcılar, gassallar ölümle ya iç içe ya da onun oldukça yakınındadırlar. Bu alanda hizmet sunmak güçlü irade gerektirir. Ölümle ilgili işlere ve iş ortamına uyum sağlanılmadığında işin sürdürülebilirliği azalacaktır.

2.2.1. İşin Duygusal Zorlukları

Katılımcılar, işe yeni başlayan bazı arkadaşlarının bu duygusal tempoya ayak uyduramadıkları için işlerinden ayrılmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Mezarcılar, mekân ve iş olarak ölümle iç içedirler. Her an bir defin için haber gelebilmektedir. Beraberinde feryat ve figanlar olacaktır. Hizmet sunulan kitle acılı, kırılıp gandır ve bazen öfkeli. Her defin kendine özel olmakla beraber bilhassa genç ve çocuk ölümleri katılımcılar üstünde etkili olmaktadır:

“Ölümlle iç içe olmak dışarıdaki insana basit geliyor. Ama biz bazen diyoruz 'bize bir psikolog lazım', kendi aramızda muhabbet ederken. Neşeli olanın yanına gidemiyoruz. Düşünü olana gitmiyoruz, cenazesi olana gidiyoruz. Mecbur acılı hepsi.

Düşünün, bir çocuğun geldiğini düşünün. Kucağınıza alıyorsunuz. Annesi karşıda, ağlamalar bir tarafta, feryatlar bir tarafta. Sen o çocuğu gömeceksin. O feryat figanlar eve gidip çocuklarınıza baktığınızda aklınıza geliyor.” (K11, 10).

Gündelik hayatın olağan akışında insanlar birçok olaydan etkilenmektedir. Bu etki kimi zaman rüyalara da yansımaktadır. Bu durum mesleki hayattaki olağan dışı olaylar için de böyledir. Söz konusu durum ölüm ile ilgili işlerde daha belirgin dir. Katılımcıların tümü, bilhassa mesleki hayatlarının ilk yıllarında yaptıkları işlerden çok etkilendiklerini hatta yaşadıklarının rüyalarına dahi tesir ettiğini dile getirmiş tir:

“Kolay bir şey değil. Rüyalarımızda bazen görüyoruz. Artık bu bizim bir yaşam parçamız olmuş desem inanın.” (K15, 24).

“Gece rüyamda mezar kazdığımı görüyordum, ölüyü görüyordum, çünkü sürekli zihninde yaşıyorsun. İlk etaplarda çok görüyordum rüya. Aklıma geliyordu, bazen yemek bile yiyemiyordum, hele ki cesedi çıkardığımız zaman gözlerimin önüne geliyordu, yiyemiyordum.” (K2, 6).

Katılımcılar rutin defin işlerine uyum sağlayabilmektedirler. Ancak bu rutinin dışına çıkıldığında, parçalanmış ve yanmış cesetlerin defni kimi zaman gündelik hayatı etkilemektedir. Bu durumdayken onları en çok zorlayan durumun, cesetle temas esnasında maruz kaldıkları koku olduğunu belirtmektedirler. Tüm katılımcılar bu hususta zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir:

“Alışmayanların çoğu bırakıp gidiyor. Hocalarımız olsun yıkamadakiler olsun yapamıyorlar, mideleri kaldırmıyor. Bir hafta, on gün yemek yiyemediğimiz oluyor. Özellikle yanmış, parçalanmış; kazalarda, evde ölmüş insan cesedi dağılıyor. Biz hep-sini mecburen yapıyoruz. Mesela yarısı var yarısı yok, bunları da tecrübeli arkadaşlarımız gömüyor. Yani diğerlerini yaklaştırmamız imkânsız bırakıp kaçarlar.” (K15, 24).

Mezarcılar için en zor iş fethi kabirdir. Bu, mahkeme kararı ile bazı hususlar için mezar açma işlemidir. Savcı denetiminde ve güvenlik görevlileri nezaretinde otopsi yapılması için cesedin bir parçası ya da bütünü mezardan çıkarılmaktadır. Eğer ceset çürümüş ise tarif edilemeyen etkili bir koku yayılmaktadır. Bu kokuya dayanmanın oldukça güç olduğu, bu durumun saatlerce bazen günlerce yemek yemelerine mani olduğu dile getirilmiştir. Katılımcıların en çok zorluk yaşadıkları işin bu olduğu tüm katılımcının paylaştığı düşüncedir:

“Otopsi için çok mezar açtık, başımızda savcı ve polis oluyor ki onların izni olmadan bir kazma dahi vuramayız, onların nezaretinde mezarı açıyoruz, cenazeyi çıkarıyoruz. Bazen bir parça istiyorlar bazen cesedin tümünü istiyorlar. Ben çok çıkardım, yeni gömülenleri de çıkardım, iki yıl önce gömüleni de. Bu definden çok çok zor. Her insan bunu yapamaz, o koku günlerce insanın burnunda kalıyor, cenazenin kokusu çok ağırdır, tarif edilmez, rüyalarım dahi giriyordu gördüklerim.” (K1, 22).

2.2.1. İşin Fiziksel Zorlukları

Katılımcıların tümü, yaptıkları işlerin hem duygusal hem de fiziksel olarak zor bir iş olduğunu belirtmiştir. Fiziksel bakımdan zorluk, bilhassa defin için kullanılan taş malzemelerin ağırlığıyla ilgilidir. Mezar taşlarının, tek başına bir insanın

kaldıramayacağı ağırlıkta olduğunu hatta bu taşların kaldırılmasında yaşanan zorlukların kimi zaman bedensel bazı sorunlara da neden olduğunu dile getirmişlerdir:

"Mezarlık işi dışarıdan çok kolay görünüyor, bizim yaptığımız işler çok basit görünüyor ama içine girdiğiniz zaman görürsünüz, ne kadar zor. İnsanlar biraz işten uzak olduğu için çektiğimiz sıkıntının farkında değil. Ağır bir iş üstelik. Mesela taşları aşağı vermek, üstünü kapatmak. Tabi bir taş bilemedin 20-25 kilo diyeyim. 7-8 tane. Kayıyor bazen elinizden. Ayaklarımıza çok düşüyor. Tırnaklarımızı çok kaybettik." (K11, 10).

Fiziksel zorluğun önemli bir boyutunu da iklim ve hava koşulları oluşturmaktadır. Mezarı kazma kürekle kazmanın gerekli olduğu bazı durumlar bulunmaktadır. Bu koşullarda mezarı, bedensel güçleriyle, kazma kürekle eşmektedirler. Bilhassa kar ve yağmurlu havalarda mezar açmak, hazırlamak, duvar ve taşları örmek gerektiğinde fiziksel zorluk katlanmaktadır. Definin bir özelliği de ertelenmez oluşudur. Bu gibi konulara dikkate çeken K9 şunları belirtmektedir:

"Yaz kış, yağmur yağsa, taş yağsa sen görevini yapmak zorundasın. Mezarlığın işi başka yere benzemez, park bahçelerde ağaç dikmeye benzemez, asfalt dökmeye benzemez, temizlik yapmaya benzemez. Temizlik yapmazsın, yağış durur bir gün sonra yaparsın. Ağaç dikmezsin, bir gün sonra yaparsın ama cenaze öyle değil, cenazeyi mutlaka defnetmek zorundasın. Binlerce defin yaptım." (K9, 15).

Bazı işlerin nitelendirilmesinde kullanılan uygunsuz, istenilmeyen, kaçınılan gibi sıfatlar, mezarlıklar için de geçerlidir. Özellikle ölü bedene temas edilmesi, bazı katılımcılar için mesleğin ilk zamanlarında tiksinti üretecek boyuttadır. Bu nedenle mezarlıklar, kaçınılması gereken bir iş olarak değerlendirilmektedir. Hatta bazı katılımcıların, definle ilk deneyimlerinin uzun gözlem sonucu gerçekleştiği belirtilmiştir. Ölüyle temas rüyalara yansıyacak boyutta etkiye sahibidir. K14 ilgili hususlarda şunları dile getirmektedir:

"Ben bir cenaze defnettim, cenazesi ormanda birkaç gün sonra bulunmuş. Sabah defnettim öğle yemeği yiyemedim. Mevtanın yüzünü göremiyorum ama ister istemez rüyama bile geliyor. Tabi dokunuyorsun. Beline dokunuyorum eline omzuna dokunuyorum, sağa yatırıyorum, ayağını üst üste getiriyorum, başını kaldırıyorum altına toprak koyuyorum." (K14, 2).

2.3. Mezarcılara Dair Damga Yapılan İşte İkindir

Katılımcıların birçoğu, meslekleriyle ilintili olarak damgalamaya maruz kaldıklarını, yaşadıklarıyla aktarmıştır. Katılımcıların çoğu kendi işlerine dair insanların olumsuz birtakım değerlendirmelerde bulunduğunu dile getirmiştir. Gerek sosyal hayattaki ilişkilerde gerekse de defin esnasındaki gözlem ve diyaloglarda bu durum tezahür ettiğini belirtmişlerdir. Çeşitli ifade, jest ve mimiklerde gözlemledikleri bu durum, ayrıca kimi ifade ve sıfatlarda da belirgin olarak bulunmaktadır:

"Arkadaşlar arasında çarşıda pazarda definci, ölü gömücü diyorlar." (K14, 2)

"Mezarıcı, diyorlar, definci pek halk arasında fazla değil." (K16, 11)

"Bizim vatandaş mezarıcı diyor. Biz mezar görevlisiziz resmiyete baksan." (K3, 2)

Damgalamanın gizil olarak bulunduğu bazı davranışlar bulunmaktadır. Bu davranışlar örtük olarak, yapılan işin istenilmeyen hatta üstüne konuşulmak

istenilmeyen yönlerine işaret etmektedir. Üç katılımcının altını çizdiği hususlar bunu örneklendirmek için özel niteliktedir. Bu katılımcıların, eğitim sürecini sürdüren çocuklarının öğretmenleriyle olan bazı diyalogları, yapılan işe yönelik damgalanmayı içermektedir:

"Benim kız liseye gidiyor. Hocası sormuş 'babanız ne iş yapıyor', 'cenaze defnediyor' demiş. Tabi hoca anlamamış. Bir gün toplantı vardı. Gittim hoca dedi 'bir şey sorabilir miyim', 'buyurun hocam sorun'. Dedi ki 'siz ne iş yapıyorsunuz' 'Şehir mezarlığındayım, cenaze defin işleriyle uğraşıyorum'. 'Ya çocuk dedi de ben inanmamıştım'. 'Dedim inanmayacak neyi var, sonuçta iş. Sen nasıl burada öğretmenlik yapıyorsan, biz de orada üstümüze düşeni yapıyoruz'. 'Yok, şaşkırdım çocuk öyle diyince' dedi." (K11, 10).

Birçok katılımcı, bazı durumlarda yaptıkları işler yüzünden insanlarla ilişkilerinde kendilerine yönelik olumsuz tutumların ortaya çıktığını belirtmiştir. Bazı insanların katılımcılarla farklı ton ve içeriklerle konuştukları, onlara üstten ve yargılayıcı bir tutumla davrandıkları dile getirilmiştir:

"(...) millet demiyor ki bunların şartları zordur, kazamamışlar, mezara her gelen bir külhanbeylik yapıyor. Hepsi bizim amirimiz oluyor. Mezarlıları biraz düşük bir meslek olarak görüyor." (K13, 12).

"Çok ters insanlarla da karşılaşıyoruz. Gel şu toprağı at. Bize emrivaki konuşuyorlar." (K5, 2).

Katılımcıların büyük çoğunluğunun ifadelerinde, kendilerine karşı damgalayıcı unsurların kullanıldığı ve bu durumdan rahatsız oldukları tespit edilmiştir. Damgalama, katılımcıların yaptıkları işlerle ilgili olmasına rağmen, onların bireyselliklerinin de bu damgalama sürecine dâhil edilmesiyle durum daha da ayrımcı bir boyuta getirilmektedir:

"Bizim hiç kıymetimiz yok insanlar karşısında. Mezarlıkta çalıştığını söylediğinde adam bir anda duruyor. Herkesin görevi farklıdır. Biri şofördür, biri kasaptır, biri madende çalışır. Toplum bu mezarlılık mesleğine uzak duruyor. Bazen bize diyorlar 'sizde vicdan yok mu', bunun vicdanla bir işi yok. İstese de istemesek de bunu yapıyoruz. Kimse isteyerek ölüyü toprağa vermiyor. Ama biz mecburiyetten gömüyoruz." (K11, 10).

Sosyal etkileşim sürecinde mesleklerine yönelik değerlendirmeler, tahrip edici bir boyut kazanabilmektedir. Bilhassa değersizleştirme ve küçümseyici bir tavırla damgalamaya maruz kalmak, katılımcıların olumlu bir benlik geliştirmelerini de zorlaştırmaktadır:

"İnsanların bazıları bizi küçümsüyor, yaptığımız işi küçümsüyor, bu doğrudur." (K1, 22).

"Beni hiç gözüyle görüyor. Onun gözünde yaptığım iş kıymetli değil." (K14, 2).

"Soğuk bakıyor. Böyle farklı bir gözle bakıyor. O bakışı yakalayabiliyorsun. Bir tedirginlik oluyor." (K4, 2).

2.4. Bir Uyum Mekanizması Olarak Duyarsızlaşma

Duyarsızlaşma, kişilerarası ilişkilerde tükenmişliğin ortaya çıkışını dile getirir. Bireylerin faaliyetlerde insanlara karşı katı tutumlarını ve yaptıkları işe karşı kayıtsız hale gelmelerini içerir. Bununla beraber, yürütülen işlerde hizmet alanlara, iş

ve diğer unsurlarına karşı geliştirilen duygusal bir uzaklaşmadır (Leiter ve Maslach, 1988). Duyarsızlaşma, mesleki hayatta aynı şeylere sürekli maruz kalındığında giderek daha az yoğun tepki verme eğilimi ve mesleki tükenmişliğin önemli bir boyutu olarak değerlendirilmektedir.

Kimi işler, onları yürütenlerde tükenmişlik, bıkkınlık ve terk etme duyguları üretebilmektedir. Mezarlıklarda sürekli bir yas ortamı hâkimdir. Hizmet sunulan kişiler değişmekte ancak ağlayışlar, feryatlar, ölüm korkusu gibi duygular sürekli tekrar edilmektedir. Rutin bellidir ve yenilik içermez. İş, standart uygulama basamaklarına sahiptir. Rutin, farklı ölü ve cemaat için yinelenmektedir. Mezarlıklar, işlerin yinelenmesi karşısında çeşitli uyum mekanizmaları geliştirmişlerdir. Böylece beraberinde yürütülen işlerden zamanla daha az etkilenmektedirler:

“İlkin defin işine başladığımda açıkçası ölümden, mezarlıktan çok korkuyordum, çekiniyordum. Ölüm görmemiştim, cenaze ile birebir temas etmemiştim, çekincelerim vardı. İlk zamanlarda mesleği bırakmak istedim ama devam ettirmek zorunda kaldım, şimdi ise severek yürütüyorum. İlk girdiğimde gülümseyen hiçbir insanla karşılaşmıyorsun, hepsi hüzünlü, ağlıyor, mecburen sende o acıyı bizzat yaşıyorsun. Sanki tüm ölümler benim yakınımış gibi etkileniyordum, ama zamanla değişti. Defin artık bizim için bir iş haline geldi, zamanla böyle oldu. Şimdi kendi yakınlarımı gömerken sanki başka birini gömüyormuşum gibi geliyor bana.” (K1, 22).

Birçok insan, sürdürdükleri işlerde farklı boyutlarda zorluklar yaşamaktadır. Yapılan iş ile özdeşleşme, işi sevme ve sürdürmede memnuniyet yaşamaları muhtemeldir. Buna karşın bazı işler insanları yıpratıcı, sosyal hayata dâhil olmayı zorlaştıran nitelikte olabilir. Ölümle ilgili işler bu türden kabul edilmektedir. Duygusal olarak etkilenme zamanla azalacak ve çok özel durumlar dışında sadece yapılan işe odaklanma olacaktır. Tüm katılımcıların görüşlerinin örneği olarak K11 şunları dile getirmektedir:

“Kimin gömüldüğünü çoğunlukla raporda görüyorsun. Biz de raporu görmeyiz. Rapor işini gören bilgi işlem bölümümüz var, işlemleri orası yapıyor. Mesela tabutla gelen birinin kadın, erkek ya da yaşlı, genç olduğunu bilirsin o kadar. Yok, öğretmen miydi, kasap mıydı biz onu bilmeyiz. Şimdi desem ki, biz ölümün, definin içinde olduğumuz için artık kalbimiz körelmiş. Nasıl körelmiş, duygu, ilk geldiğimiz gibi değil. İlk geldiğimiz zamanlar biri ağladığı zaman bile sen de hüzünleniyordun. Ama şimdi o ağlar, sen toprak atarsın. Yoksa iş yapamazsın burada. Hüzünlenme var tabii ki. Sonuçta gömdüğün bir insandır.” (K11, 10).

Mezarlıklar, sürekli olarak mezarlıklarda bulunmaktadır. Bu mekâna ilişkin duygu ve düşünceler, çoğunlukla uzak durulması gerekler olarak kabul edilmektedir. İşin sürdürülebilir olması, bilinçli ya da bilinçsiz olarak gerçekleştirilen uyumla doğru orantılıdır. Aynı uyarıcılarla sürekli benzer şiddette ve yoğunlukta karşı karşıya kalmak, mezarlıklarda duyarsızlaşmayı doğurmaktadır. Böylece her ne kadar duygu yoğunluğunun azalması vurgulansa da mesleki açıdan tükenmişliğin önlenmesine yönelik bir mekanizma da üretilmektedir.

“Herkes yapamaz. Her şeyden önce biraz cesaret lazım. İşe alınır alınmaz adamı direkt define göndermiyoruz, önce tabut taşımayla başlıyor. Hatta diyebilirim ki mezarlık bölgesinde çalışan insan işe girdiği zaman bizim normal şebeke sularımızı bile içmiyor. Muslukları bile açamıyorlar, tikslenme var, çekinme var, ürkme var.

Eldivenle açar, eldivenle kapatır ilk gelenler. Elini bile cenazeye süremiyor, korkuyor. Hiç unutmam bir tane emekli imam bize gelmişti, cemaatle oturup ağlıyordu. Alışmamıştı cenaze işlerine. Sonra o da alıştı.” (K15, 24).

Zamanla profesyonel bir boyut kazanarak gerçekleştirilen işlerde, duygudan uzaklaşarak işin uygun ve etkin bir şekilde sonuçlanması sağlanmaktadır. Böylece mezar başında bulunan insanlar değişse de mezarlıklarda, rutinin ifasında kendilerine hizmet sundukları kitleye karşı duygusal yakınlaşma olmamaktadır. Katılımcılar için ölü, biyografisi olmayan bir bedendir. Merhumun uzun süren hastalığının olması, aile içinden biri olması ya da silahlı çatışma sonucu ölmüş olması vb. özel durumlar dışında, kimi defnettiklerine dair bilgi sahibi değildirler. Ölü, defnedilmesi gereken hassas bir varlıktır onlar için:

“Bundan yaklaşık yirmi yıl önce bir lokanta vardı, orada çalışıyordum. Çok iyi bir arkadaşım vardı. Geçen sene Ekim ayıydı, bir cenaze geldi. Yerini hazırladık, defin yaptık, kapaklarını ben örttüm. Biraz uzaklaştım, bir baktım o arkadaşımın eşi. Biz lokantada çalıştığımızda eşi sürekli gelip gittiği için ben simaen taniyordum. Hoca telkin verdi, ismini söyledi. İsmi söyleyince arkadaşım olduğunu anladım. Ve çok üzülüm çok sevdiğim bir insandı.” (K5, 2).

2.5. Rol Mesafesi: Mezarlıkta Bırakılan İş/Eve Götürülmeyen İş

Sahip olunan rollerin yaşamın tümüne yayılması, rolün sosyal değeri ile doğru orantılıdır. Sosyal değer içeren meslek ve rollerde bireyler, rollerini yaşamın tüm alanlarına yayabilmektedirler. Ancak mezarlıklar gibi zor işlerde ise üstlenilen rollerden çıkmak, uzaklaşmak işe yönelik tahammül gücünü etkilemektedir. Katılımcıların tümü mesai saatlerinin bitiminde giysileri gibi rollerini de mezarlıkta bırakmaktadırlar. Böylece hem sosyal hayatın sağlıklı bir şekilde devam etmesini sağlamakta hem de yeni bir iş günü için gerekli fiziksel ve zihinsel gücü bulmaktadırlar. Birçok katılımcının paylaştığı bu görüşleri K5 ve K13 şöyle belirtmişlerdir:

“Ben buradan gittikten sonra mezarlığı unutuyorum. Mesela o an kahvedeysem oyunla ilgileniyorum, herhangi bir arkadaşımınla geziyorum, sohbet ediyorum, aklımdan çıkarıyorum. Sanki bir devlet memuru nasıl işini bitiriyorsa ben de o şekildeyim. “İnsan yaşayarak bazı şeyleri öğreniyor.” (K13, 12).

“Kafamda mezarlığı eve götürmüyorum.” (K5, 2).

Mezarlıklar rolünün terk edilmesi sosyal hayata geçişin bir gereği olarak değerlendirilmektedir. Sahip olunan baba, eş, kardeş olma gibi rollerin sürdürülebilir olması için bu mesleki rolden uzaklaşmak gerektiğinin altı çizilmektedir:

“Yaptığım işle ilgili ailemle hiç konuşmuyorum. Kesinlikle benim işim beşte biter, burası da benim için biter. Ne ailem bana ne yaptığımı sorar ne de ben onlara anlatırım bir şeyler. Onların da ruh halini bozmanın hiç gereği yok. İlk günden itibaren daha dememiş ki bugün bu kadar gömdük diye.” (K1, 22).

Rol mesafesi, bireysel hayatın değerinin önemini ortaya koymaktadır. Mesleki rollerin aile ve sosyal yaşama taşınması birçok soruna kaynak olabilmektedir. Mezarlıklar için iş ilişkilerini aile üyelerine taşımamak koruyucu bir işlev olarak da değerlendirilmektedir:

“Eşime hiç bahsetmiyordum. Bildikleri tek şey bizim belediyede çalıştığımız.”

Çocuklar defin yaptığımızı bilmiyorlar, etkilenmesin diye. Çünkü onlar görmüyorlar, bilmiyorlar ne yaptığımızı. Şu anda benim çocuklarım küçük biri onbir yaşında, biri onyedi yaşında daha henüz bilmiyorlar. Onlar hiçbir şey bilmiyor.” (K2, 6).

2.6. Manevi/Kutsal İş

Her insan için hayatın yaşanabilir olması ve nitelikli bir şekilde sürdürülebilmesi önem arz eder. Bunun için hayatta karşılaşılan zorluklara göğüs germenin yanında mesleki alanlarda yaşanan tükenmişliklerle de baş etmek gerekir. Bu durum hayatın, yapılan işin nasıl anlamlandırıldığıyla ilişkili bir husustur. Katılımcılar, bu anlamlandırma sürecinde ölüme ve ölüye karşı sorumluluklarımızın önemini dile getirmektedir:

“Tabi bizim dinimizde ölüye yapılması gereken hizmetler vardır. Daha doğrusu ölü-nün diriler üzerindeki hakları vardır, biz bir nevi bu hakları yerine getiriyoruz. Allah katında elbette ki bunun bir ecri vardır. Bir taraftan da insanların duası var. Bizim için her şey para değildir, insan dünyada her şeyi parayla elde edemez. Deriz ya ki-minin parası kiminin duası.” (K6, 4).

Ölüm birçok dinde bir geçiş aşaması olarak değer görmektedir. Öte dünya inancıyla beraber insanlar öldüklerinde bir ritüel olarak onlar için birçok tören yapmaktadır. Ölüm esnasında olduğu gibi ölüm sonrasında da bu törenler yapılmaktadır. Bu doğrultuda mezar, bu geçiş için bir mekân olarak telakki edilmektedir. İslam inancında ölüyü uğurlama niteliğinde olan defin töreni, kutsal bir yolculuk olarak kabul edilmektedir. Mahşer, sırat köprüsü, cennet ve cehennem gibi unsurlar bu kutsalılığı daha da güçlü kılmaktadır. Dolayısıyla ölen birini defnetme işine de kıymet atfedilmektedir. Dualarla, telkinlerle uğurlanan ölülerin buldukları mekânlar da kutsal olma niteliğinden pay almaktadırlar. Tüm katılımcılar bu yönde değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu doğrultuda K1 ve K2 şunları belirtmektedirler:

“(…) gaflette olan, namaz kılmayan, İslamiyet’ten haberi olmayan kişi bunu anlamaz. Kendimizi teselli ediyoruz. En azından öbür dünyada bir sevap kazanırız inşallah, her ne kadar belediye bize maaş verse de, bu sevap getiren bir şeydir. İşin ahiret boyutunu da düşünüyorsun.” (K2, 6).

“(…) Allah için yapmamız, yardımda bulunmamız zamanla mesleğe alışmamda etkili oldu. Beni mesleğe ısındırdı bu. İşin Allah nezdinde bir karşılığı var. Ama elbette bir maaşımız var. Bu meslek insanı hayata yaklaştırıyor ölümle iç içe. Yaşamı daha iyi anlamaya çalışırsın.” (K1, 22).

İnsanın kendini değerli ve yeterli biri olarak görmesi, kendiyi barışık olmasının bir gereğidir. Bunun için çeşitli başa çıkma teknikleri kullanarak tehdit edici unsurlarla mücadele etmektedir. Dini başa çıkma, katılımcılar için başvurulan önemli bir mekanizmadır. Her biri, kendilerine yapılan duanın ve yaptıkları işin sevap olarak kabul görüleceği gibi ifadelerle, yaptıkları işe dinsel bir boyut katmaktadırlar:

“Manevi, kutsal bir meslek gibidir aynı zamanda. Bu biraz da ölümle, kabirleri ilgili olduğu için.” (K4, 2).

“Olumlu şekli şudur, dinen sevap kazanıyorsunuz, Allah katında da, kulların gözleminde de. Hayırlı bir iş yapıyorsunuz.” (K14, 2).

"(...) gerçekten bu iş sevaptır. Bu işte bir hayır işliyorsun, gerçekten onurlu bir iş." (K8, 2).

"Burada her daim bir Kur'an okunuyor, Kur'an sesi geliyor, ezan var, cami var yanında hemen." (K4, 2).

Yapılan işin katılımcılar için önemli bir boyutu da şahit olunan ölümün kendileri için sıradan insandan daha çok tesirli olduğu ve bu doğrultuda herkesin bir gün öleceği fikrinin kendilerinde sürekli canlı tutulduğunu belirtmeleridir. Bu nedenle daha dikkatli yaşamaları gerektiğinin altını çizmektedirler. K12 bu hususta sunları dile getirmektedir:

"Düşünebilersen çok ders var burada. Ölümün hak olduğu, bizim de bir gün öleceğimize. Bizim hesabımız daha zor olur Allah katında Buradakini siz görüyorsunuz, şahitsiniz ona göre yaşamak zorundasınız." (K12, 12).

Ölümlerle ilgili işler yapmak, katılımcıların hayatlarını sürekli olarak denetim altında tutmalarını sağlamaktadır. Sürekli güncellenen bu duygusal değerlendirme ile katılımcıların çoğu yaptıkları işlerin, kendilerini kötü işlerden uzaklaştırdığını vurgulamaktadır:

"Herkes de ölecek hepimiz inançlı insanlarız ben ölümün bu kadar gerçek olduğunu bilmiyordum. Böyle bir yerde çalıştığın zaman ölümün gerçek olduğunu insan anlıyor. Mezarıda çalışmak bir avantaj insan kendini biraz kötü şeylerden sakınıyor." (K4, 2).

3. Tartışma ve Sonuç

Mezarcılar ile ilgili geniş bir literatür mevcut değildir. Bu doğrultuda araştırma verilerinden elde edilen bulgular doğrultusunda ve literatürdeki çalışmalar çerçevesinde çeşitli değerlendirmeler de bulunulabilir.

Çalışma grubuna dair bazı demografik bulgular literatür ile benzer nitelikler taşımaktadır. Mezarcılar çeşitli nedenlerle eğitim sahnesini erken terk etmiş, yeterli derecede beceri geliştirme fırsatı bulamamış, çoğunluğu da muhtemelen vasıfsız veya yarı vasıflı diğer işlerden mezar kazma faaliyetine geçen, ancak yaptıkları işlere katlanabilen ve kendilerini bu koşullara adapte edebilen kişilerdir. Çoğunun eğitim durumu "düşük" ve "orta" olmasına rağmen birçoğunun cenaze işleri hakkında yüksek eğitim aldığı da söz konusudur (Petrillo, 1990: 142; Saunders, 1995: 9; Pinheiro, Fischer ve Cobicianchi, 2012: 5820). Benzer sonuçlar bu araştırma için de geçerlidir. Katılımcıların önemli bir kısmının ortaöğretim düzeyinin altında eğitim aldıkları tespit edilmiştir.

Mezarcılar gün boyunca, ölümün çevrelediği bir ortamda -mezarlar, gasilhane, kederli akrabalar- psikolojik bir atmosfere maruz kalmaktadırlar (Saunders, 1995: 9). Buna tepki olarak mezarcıların işine tepki verme biçimleri, duygusal kayıtsız olma olarak da ortaya çıkıyor. Böylece hem işiyle ilgili rahatsız edici düşünceleri ve duyguları bastırır hem de üzüntüyü artırabilecek bu durumlardan uzaklaşırlar (Petrillo, 1990: 144). Bu doğrultuda katılımcılar yaptıkları işlere zamanla uyum sağladıklarını dile getirmişlerdir. Bu durum literatürde duyarsızlaşmaya karşılık gelmektedir. Duyarsızlaşma, duygusal bir uyum mekanizmasıdır. Bireylerin hizmet sundukları insanların duygu ve davranışlarına, yaptıkları işlere ve nesnelere sürekli

maruz kalmaları durumunda süreç içerisinde gittikçe daha az etkilenme durumudur. Bu durum mezarcılar için de geçerlidir. Benzer bir belirleme Sağır ve Aktaş (2022: 152)'in gassallar ile ilgili çalışmalarında da mevcuttur. Gassalların da yaptıkları işler esnasında maruz kaldığı bazı duygulara alıştıkları ve zamanla bu durumun sıradanlaştığı ve bunun da "*kalp katılaşması*" şeklinde kavramsallaştırılabileceğini belirtmektedirler. Aynı zamanda söz konusu durumun mesleki bir yabancılaşma olarak da (Sağır ve Aktaş 2022: 201) değerlendirildiğinin altını çizmektedirler. Gassallar yaptıkları işlerden dolayı sıklıkla ölü bedenle yüz yüze geldiği için yabancılaşmaktadır.

Literatürde mezarcıların duyarsızlaşmalarına benzer nitelikte polis, engelli ve yaşlı bakım personeli, gardiyan, gassal gibi zor mesleklerde de bu durum bulunmaktadır. Bu alanlarda ilgili birçok araştırma mevcuttur. Bu araştırmalardan bazıları şu sonuçlara ulaşmışlardır. Yaşlı bakım personelinin, karşılaştığı sorunlardan dolayı yüksek düzeyde duyarsızlaşma ve tükenmişlik yaşadığı belirlenmiştir (Kalınkara ve Arpacı, 2021: 732). Oral ve Karakurt (2021: 129) engelli ve yaşlı bakım çalışanlarının duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşma ile ruhsal belirti sevileriyle pozitif yönlü yüksek düzeyde bir ilişki, yine Yılmaz (2017: 364) yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışanların, tükenmişlik alt boyutlarından duygusal tükenme ile duyarsızlaşma arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Kamal vd. (2014)'de, ABD'de 1241 palyatif bakım klinisyen üstünde yaptıkları çalışmalarında; klinisyenleri %61 oranında tükenmişlik ve duyarsızlaşma alt boyutu alanında yüksek tükenmişlik oranı bildirmektedir. Bu oran tıbbi onkolojide bildirilen verilerden (% 45) daha yüksek olduğu da tespit edilmiştir. Rizo-Baeza vd. (2018: 3), Meksika'da palyatif bakım hemşireleri üstünde yaptıkları çalışmalarda; hemşirelerin yarısından çoğunun yüksek duygusal tükenme ve yüksek duyarsızlaşma yaşadıklarını tespit etmişlerdir. Tekel (2012: 306) *cezaevlerinde tükenmişlik sendromu* adlı çalışmasında, infaz koruma memurlarına ait duygusal yorgunluk düzeylerinin, memur statüsündeki personele, şoför ve teknisyenlere, sosyal hizmet uzmanı ve görevli öğretmene göre daha yüksek olduğunu saptamıştır. Ünsal vd., (2013), *ölü yıkayıcılarda tükenmişlik düzeyi* adlı çalışmasında ise, gassalların tükenmişlik düzeylerinin mezarlıktaki diğer çalışanlarla benzerlik gösterdiğini tespit etmiştir. Katılımcıların dile getirdiği durumlar analiz edildiğinde süreç içerisinde çalıştıkları mekânlara, üzüntü yaşayanlara ve cesetlere karşı duyarlılıklarının azaldığı tespit edilmiştir. Bu tespitler, zikredilen tükenmişlik ile ilgili çalışmalarda ele alınan duyarsızlaşma alt boyutu sonuçlarıyla uyumlu olduğunu göstermektedir. Bir uyum mekanizması olarak duyarsızlaşma sayesinde mezarcılar işlerine daha rahat uyum sağlayabilmekte, sosyal ve aile hayatında üstlendikleri rolleri daha etkin sürdürebilmektedir.

Katılımcıların maruz kaldıkları önemli bir husus da damgalamadır. Damgalama çok boyutlu toplumsal bir niteliğe sahiptir. Toplumsal saygınlığı derinden etkileyen bir niteliktir ve günümüzde gözden düşmeye, aşağılanmaya ve saygınlığın azalmasına karşılık gelmektedir (Goffman, 2014b). Bazı meslekler, işin doğası nedeniyle toplumun onayını almayabilir. Mezarcılık da bu hususlarda karalanmış tarihsel saygınlık ve olumsuz edebi yorumlarla da aşırı marjinalliğe maruz kalmaktadır (Saunders, 1995: 1). İnsanların yaptıkları işlerin, toplumun diğer üyeleri tarafından

uygunsuz olarak görülmesi durumunda damgalanma olasılığı daha yüksektir. Tarihsel olarak, damgalama, ölümlle ilgili işlerden sorumlu olanlara iliştilirilmştir. Öte yandan, mezarlıların çalışmaları gizem, tabularla çevrilidir. Genellikle bu işi yaptıkları için de insanlar tarafından soğuk ve mesafeli olarak görülürler (Thompson, 1991: 410). Damgalama, yapılan işin tiksindirici değilse de tatsız olduğu, gerekli olduğu kadar ahlaki düzeni tehdit ettiği görüşünden gelir. İnsanlar bazı kirli işleri esasında takdir etseler de, genellikle psikolojik ve davranışsal olarak, o işten ve bunu yapanlardan uzak dururlar. Kısacası damga, insanların kirli işlerle olan ilişkisinden etkilenir (Ashforth ve Kreiner, 1999: 416).

Ashforth ve Kreiner (1999: 415) bazı işleri fiziksel, sosyal ve ahlaki bakımdan kirli işler olarak tasnif etmektedirler. Fiziksel bakımdan kirli olan işler, bir mesleğin çöp, ölüm, atık su vb. ile doğrudan ilişkili olduğu durumlarda ortaya çıkar (kasap, mezarlı) veya özellikle zararlı, tehlikeli koşullar altında (madenci, asker, itfaiyeci) gerçekleştirildiği düşünölmektedir. Mezarlılık, kirli iş olarak damgalanmakta ve bu, toplumsal olarak inşa edilmektedir. Damgalama, defin işinin kendisinde veya mezarlılarda içkin değildir, ancak insanlar tarafından temizlik standartlarına uygun olmadığına dayalı olarak yüklenir. Gerçekten de, kasap, mezarlı, gardiyan ve sosyal hizmet görevlisinin meslekleri -iş tasarımı ve bağlamındaki bariz farklılıklarına rağmen-, kirli iş yapısının aynı tepkiyi uyandırmasından dolayıdır (Ashforth ve Kreiner, 1999: 415). Sağır ve Aktaş (2022: 40) da, mezarlılar gibi gassalların da benzer bir şekilde yaptıkları işlerin fiziksel bakımdan kirli olarak değerlendirildiğini ve günlük yaşamlarında damgalanmaya dair izler barındırdığını belirtmektedirler.

Katılımcıların bazı kavramlar ve ifadeleri bağlamında damgalanmaya maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Mezarlı, "ölü gömücü" gibi sıfatlarla nitelendirildiklerini, yapılan işi soğuk karşılama ve küçümseme gibi tutum ve davranışlarla da muhatap olduklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda örtük bir damgalamayla karşılaştıkları söylenebilir. Cenaze hizmetleri kapsamında hizmet veren gassallar da yakın bir nitelemeyle "ölü yıkayıcı" olarak etiketlenmektedirler. Bu niteleme beraberinde bir toplumsal dışlanma barındırmaktadır (Sağır ve Aktaş 2022: 35). Bununla beraber mezarlıların maruz kaldığı damgalanmanın ciddi bir sorun ortaya çıkarmadığı, toplumsal hayatta karşılaşma düzeyinin düşük olduğu söylenebilir. Ancak damgalanmanın özellikle yapılan işin niteliğiyle ortaya çıktığı söylenebilir. Bu doğrultuda mezarlılık istenilmeyen, uzak durulması gereken bir iş olma dolayısıyla kirli bir iş olarak nitelendirildiği ileri sürülebilir.

Mezarlılar da, fiziksel açıdan madenci, inşaat işçisi, itfaiyeciler, geri dönüşümcüler gibi işler, sosyal açıdan prestijli kabul edilen faaliyetlerden değildir. Mezarlıların yaptıkları işler de zor ve duygusal açıdan uzak durulması istenen işlerden olduğu görüşmelerden çıkarılan bir sonuçtur. Katılımcılar, işlerinin kar, kış, yağmur ve çamur gibi fiziksel bakımdan zor, ağlayışlar, feryatlar, otopsi için ceset çıkarmalar gibi duygusal anlamda tükenmişlik üretebilen niteliklere sahiptir. Bizatihi işin ölümlle ve ölü bedenle ilişkili oluşu toplumsal açıdan işe olumsuz nitelikler yüklemek için kâfi derecededir. Saunders (1995: 8)'e ölü gömmek, ölümlle bağlantısı nedeniyle zor ve damgalı bir iştir. Bu durum, insanların iş ve ölümlerle olan ilişki hakkında sahip oldukları imajlardan kaynaklanmaktadır. İş onurlu olsa da, yemekte

sohbet konusu edilecek bir iş değildir.

Mezarcıların işleri fiziksel ve duygusal olarak zorlu ve kimi zaman da sağlık-sızdır. Bununla birlikte, bazı meslekler yüksek fiziksel güç gerektirirken, aynı zamanda önemli duygusal stres faktörlerini de barındırır. Mezarcıların yaptığı işlerde de durum böyledir (Pinheiro, Fischer ve Cobianchi, 2012: 5819). Mezarcıların çoğu için, çocukları gömmek, kötü havalarda çalışmak ve kimi zaman parçalanmış bedenlere temas etmek, işin en tatsız faktörleri olarak kabul edilir (Petrillo, 1990: 144). Benzer bulgulara bu çalışmada da ulaşılmıştır. Katılımcılar özellikle çocuk ve gençleri gömmek ve otopsi için mezar açmayı en zor durum olarak belirtmişlerdir.

Katılımcılar yaptıkları işlerin ve bunların etkilerinin kendi sosyal yaşamlarında ortaya çıkmalarını azaltmak mesleki rollerine mesafe koymaktadırlar. Bu rol mesafesi, bireylerin kendilerini içinde buldukları rollerden ne derece uzaklaştıkları ile ilgilidir. Goffman bir bireyin belirli bir rolü benimseme derecesi olduğundan bahsetmektedir. Ona göre, bireylerin birçok rolü vardır ama çok az insan herhangi bir rolü tamamen benimser. Düşük statülü işlerde gerçekleştirmeye isteksiz olduğu rollerde insanlar genellikle rol mesafesini daha fazla ortaya koyarlar (Ritzer ve Stepnisky, 2015: 121). Belirli rol mesafelendirme teknikleri, meslekler arasında farklılık gösterse de, bireylerin meslekle ilgili bazı rol beklentilerini ihlal etmelerine ve bireyselliklerini mesleki rolün sınırları içinde ifade etmelerine izin vermektedir. Ölümle ilgili meslekler yapan kişiler duygusal tarafsızlık, mizah ve mesleklerle ilgili klişeye karşı koyma gibi rol-uzaklaştırma teknikleri kullanmaktadırlar (Thompson, 1991: 414). Katılımcıların tümü mesleki rollerini aile ve sosyal hayatlarından uzak tutmak için özen gösterdiklerini belirtmişlerdir. Bu durumun hem kendileri hem de aileleri için bir koruyucu işlev üstlendiği anlaşılmaktadır. Mesai saatinin bitimiyle mezarlıkta yapılanlar ve orada yaşananların orada bırakılması aynı zamanda mesleki bir profesyonelliği de içermektedir. Bir birey ve bir meslek erbabı olma arasına set çekilerek dene sağlanmaktadır.

Mezarcılar, bu mesleğin cesur insanlar gerektirdiğini ileri sürerek kirli iş damgasını etkisiz hale getirmeye çalışırlar. İşçiler cesetleri kimi zaman mezardan çıkarır ve iğrenç olarak değerlendirilen bu faaliyeti gerçekleştirmek için normalin dışında sayılan bir işçi gerekir (Batista ve Codo, 2018: 77). Katılımcılar mezarcılık mesleğinin sıradan bir meslek olmadığını vurgulamışlardır. Onlara göre bu işi yapanlar, duygularını kontrol edebilen, zor bedensel işleri yapabilen, tahammül gücü yüksek, korkmayan, sabırlı olmalıdır. Ayrıca bu zorluklarla baş edebilme yanında, nazik, iyi iletişim kurabilen, yaşlı insanlarla empati kurabilen kişiler olmalıdır.

Mezarcılar, ölümlerin defnedilmesini dini bir ritüel olarak da kabul ederler; bu tüm insanlar tarafından da paylaşılmaktadır. Ayrıca, mezarların da kutsal mekânlar olarak kabullenilmesi, ölümle ilgili işlerin damgalanmasını en aza indirmede önemli bir rol oynar. Mezarcılar çeşitli sorunlarla baş etmede işlerinin kutsal ve dünyevi boyutlarıyla ilgili değerlendirme yaparlar. Onların yaptıkları işler, aynı zamanda kutsal olarak algılanır (Batista ve Codo, 2018: 77). Mezarcılık salt dünyevi bir meslek olarak düşünülmemektedir. Ölümle, ölü bedeninin öte dünyaya uğurlanmasıyla mistik ve manevi bir boyutu bulunmaktadır. Ayrıca dinsel birçok uygulamanın ön plana çıktığı bir hizmet sürecinin önemli bir basamağını da oluşturmaktadır. Dolayısıyla

bu bağlam, katılımcıların ifadelerinde de ortaya çıkmaktadır. Yapılan işlerin sadece maddi karşılık getirmediğini, aynı zamanda, insanların dualarını aldıklarını, öbür dünya da sevap kazandıracağını, Allah katında bir ecrinin, hayırlı, manevi ve kutsal bir meslek olduğunu belirtmişlerdir.

Bu çalışma, mezarlıklar hakkında çeşitli tartışmalar içermektedir. Mezarlıklar yaptıkları işlerden kişisel, toplumsal, mesleki gibi farklı boyutlarda etkilenmektedirler. Yerel yönetimlerin bünyesinde yürütülen cenaze hizmetleri kapsamında mezarlıklarda defin hizmetlerini üstlenmişlerdir. Çalışma alanı mezarlıklardır. Burada defin yaparlar ve bunun için belirlenmiş bir çalışma günü mevcut değildir. Haftanın her günü defin hizmeti verilmektedir. Yapılan iş zor, kirli ve damgalayıcı niteliklere sahiptir. Aynı zamanda dinsel bakımdan olumlu özellikler taşımaktadır. Dinsel boyut mezarlıca rahatlık sağlamak ve güç vermektedir. Böylece toplumsal değer vermenin de anlamı ortaya çıkacaktır. Bu durum ise duygusal bağlamda dayanıklı olmayı ve güdülenmeyi artırmaktadır. Yapılan iş yaşanan dünyadan uhrevi dünyaya uğurlama olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak katılımcılardan elde edilen veriler doğrultusunda; mezarlıkların işlerinin fiziksel ve psikolojik açıdan zor olduğu, yaptıkları işlerden dolayı damgalandıkları, duyarsızlaşma ve rol mesafesi gibi unsurlarla maruz kaldıkları baskıyı dengeledikleri, işlerinin salt dünyevi bir iş olmadığı, kutsal ve manevi bir boyutunun da olduğunu ve mesleki yaşamlarında karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmada önemli bir faktör olduğu tespit edilmiştir.

İnsanların ölüm hizmetleri hakkında sahip oldukları bilgi genellikle yetersizdir ve mezarlıkların yaptıkları işleri daha iyi anlamaları önem arz etmektedir. Böylece hem yapılan meslek hem de mezarlıklar gereken takdir ve saygıyı kazanabilir. Bunun için de formel ve informel eğitim olanakları kullanılmalıdır. Mezarlıklar ile ilgili ulusal literatür sınırlıdır. Dolayısıyla bilimsel bir literatürün oluşturulması için farklı disiplinlerde lisansüstü çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Aries Philipp. *Western Attitudes Toward Death: From the Middle Ages to the Present*. Marion Boyars, 1976.
- Ashforth, Blake E. - Kreiner, Glen E. "How Can You Do It?: Dirty Work and the Challenge of Constructing a Positive Identity". *Academy of Management Review* 24/3 (Temmuz 1999), 413-434. <https://doi.org/10.5465/amr.1999.2202129>
- Bahar Hasan. "Avrasya'da Ölüm ve Türklerde Mezar Kültürü". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı* / (2013), 267-304.
- Başok Dış, Sebile. "Modern Bir Teşebbüs: Ölümü İnkâr ve Ölümle Mücadele" 8/ (21 Ocak 2018).
- Batista, Anaía Soria - Codo, Wanderley. "Dirty Work and Stigma: Caretakers of Death in Cemeteries". *Revista de Estudios Sociales* 63 (Ocak 2018), 72-83.

- <https://doi.org/10.7440/res63.2018.06>
- Bozkurt, Nebi. "Mezarlık". *İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı, 2022.
- Coulanges, Fustel de. *The Ancient City: A Study on the Religion, Laws and Institution of Greece and Rome*. HardPress, 2018.
- Creswell, John W. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Thousand Oaks, Sage, 2003.
- Demir, Sertaç Timur. "Modernite ve Ölüm: Açık Erişimli Ölüm Döşeginden İzole Yoğun Bakım Ünitelerine Bedenin ve Ölmenin Değişen Yüzü". *Global Media Journal TR Edition* 7/14 (2017), 190-202.
- Duman, Mehmet Zeki. "Dini İnançın Ontolojik Dayanağı Olarak Ölüm Olgusu ve Ölümün Teolojik İzahı". *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi* 17/2 (22 Kasım 2021), 81-100.
- Goffman, Erving. *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. çev. Kolektif. Heretik Yayıncılık, 2014b.
- Goffman, Erving. *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. çev. Barış Cezar. Metis Yayınları, 2014a.
- Gusman Alessandro - Vargas Cristina. "Body, Culture, and Place: Towards an Anthropology of the Cemetery". *Dying and Death in 18th-21st Century Europe*. 200-229. Cambridge Scholars Publishing, 2011.
- <https://esube.iskur.gov.tr/Meslek/meslek.aspx>
- <https://www.calismaportali.com/mezar-kazma-iscisi/>
- <https://www.newport.gov.uk/documents/JobDescriptions/Job-Description-Gravedigger.pdf>
- Kalınkara, Velittin - Arpacı, Fatma. "Yerel Yönetim Hizmetleri Kapsamında Yaşlı Bakım Hizmeti Veren Personelin Yaşam Doyumu ve Tükenmişlik Araştırması". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 25/3 (13 Aralık 2021), 727-742.
- Kamal Arif, Bull Janet, Wolf Steven, Samsa Gregory, Ast Katherine. "Burnout among palliative care clinicians in the United States: Results of a national survey". *Journal of Clinical Oncology* 32/15 (2014).
- Kızılabdullah, Şahin. "Pre and Post-Death Rituals in Christianity: A Phenomenological Analysis". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (30 Haziran 2019), 117-135. <https://doi.org/10.32711/tiad.551256>
- Leiter, Michael P. - Maslach, Christina. "The Impact of Interpersonal Environment on Burnout and Organizational Commitment". *Journal of Organizational Behavior* 9/4 (Ekim 1988), 297-308. <https://doi.org/10.1002/job.4030090402>
- Oral, Meltem - Karakurt, Nurgül. "Engelli ve Yaşlı Bakım Personelinin Tükenmişlik ve Ruhsal Belirti Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi* 3/2 (19 Haziran 2021), 123-131. <https://doi.org/10.35365/ctjpp.21.2.14>
- Patton, Michael Quinn. *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık, 2014.
- Petrillo, Gay. "The Distant Mourner: An Examination of the American Gravedigger". *OMEGA - Journal of Death and Dying* 20/2 (Mart 1990), 139-148. <https://doi.org/10.2190/PB5X-5XBX-QEK0-B0QB>
- Pinheiro, Fernando vd. "Work of Gravediggers and Health". *Work* 41/ (2012), 5819-5822. <https://doi.org/10.3233/WOR-2012-0962-5819>
- Ritzer, George - Stepnisky, Jeffrey. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*. çev. İrmak Ertuna Howison. De Ki Basım Yayın Ltd.şti., 2019.
- Rizo-Baeza, Mercedes vd. "Burnout Syndrome in Nurses Working in Palliative Care Units: An Analysis of Associated Factors". *Journal of Nursing Management* 26/1 (Ocak 2018), 19-25. <https://doi.org/10.1111/jonm.12506>
- Sağır, Adem - Aktaş, Zeynep. "Ölü Beden Yönetiminde Dini Mesleki Bir Form: Gassal". *Journal of Economy Culture and Society Özel Sayı 1 / Supplement 1* (11 Eylül 2020), 269-289. <https://doi.org/10.26650/JECS2019-0088>
- Sağır, Adem - Aktaş, Zeynep. *Gassal: Bir Ölüm Etnografisi Çalışması*. Phoenix Yayınevi, 2022.

- Sağır, Adem. "Toplu Merasimlerden Belediye Hizmetlerine Kurumsallaşan Ölüm Bağlamında Bir Ölüm Sosyolojisi Denemesi". *Electronic Turkish Studies* 7/2 (2012), 903-925.
- Sağır, Adem. Ölüm Sosyolojisi. Phoenix Yayınevi, 2017.
- Saunders, K.C. "The Occupational Role of Gravediggers: A Service Occupation in Acute Decline". *The Service Industries Journal* 15/1 (Ocak 1995), 1-13. <https://doi.org/10.1080/02642069500000001>
- Shimane, Katsumi. "Social Bonds with the Dead: How Funerals Transformed in the Twentieth and Twenty-First Centuries". *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* 373/1754 (05 Eylül 2018), 20170274. <https://doi.org/10.1098/rstb.2017.0274>
- Suzuki, Hikaru. *The Price of Death: The Funeral Industry in Contemporary Japan*. Stanford University Press, 1st edition., 2002.
- Tekel, Suna. "Cezaevlerinde Tükenmişlik Sendromu: Malatya Örneği". *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 4/2 (ts.), 301-311.
- Thompson, William E. "Handling the Stigma of Handling the Dead: Morticians and Funeral Directors". *Deviant Behavior* 12/4 (01 Ekim 1991), 403-429. <https://doi.org/10.1080/01639625.1991.9967888>
- Ünal, Mustafa. "Ölüm Sonrası Hayata Bir Tür Giriş Töreni Olarak 'Telkin' Uygulamasına Fenomenolojik Bir Bakış". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/10 (01 Ocak 1998), 163-168.
- Ünsal, Cüneyt, Eker Hasan Hüseyin, Yanartaş Ömer, Bez Yasin, Özder Aclan, Gülmez Murat. "Burnout Level of Gassals: A Mortion Like Profession Defined In Islamic Tradition". *Smyrna Tıp Dergisi*, 7-11.
- Yılmaz, Emre. "Yaşlı Bakım Ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Çalışanların Benlik Saygısı-Depresyon Ve Tükenmişlik Düzeyleri Üzerine Tanımlayıcı Bir Alan Araştırması". *Bahkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2017), 349-366.